

IJle kropaar in Zuid-Limburg

Karl A.O. Eichhorn, *Eichhorn Ecologie & Bosflora.nl*, Melis Stokestraat 29, 3702 BK Zeist, e-mail: info@eichhorn-ecologie.nl
René C.M.J. van Moorsel, *Nationaal Herbarium Nederland, Universiteit Leiden Branch*, Postbus 9514, 2300 RA Leiden, e-mail: Moorsel@nhn.leidenuniv.nl

IJle kropaar (*Dactylis polygama* Horv.) is een gras dat door zijn gelijkenis met Kropaar (*Dactylis glomerata* L.) in Nederland lange tijd over het hoofd is gezien. In de Zuid-Limburgse hellingbossen blijken de belangrijkste groeiplaatsen uit het verleden echter nog steeds aanwezig te zijn. Hierna wordt ingegaan op de kenmerken, verspreiding en ecologie. Daaruit wordt duidelijk dat deze plant ten onrechte ontbreekt in de moderne Nederlandse flora's.

EEN ONBEKEND GRAS

Binnen het geslacht Kropaar (*Dactylis*) komt in Zuid-Limburg naast de bekende 'gewone' Kropaar nog een tweede vorm voor: IJle kropaar. Hoewel de status van deze vorm als soort nog ter discussie staat, zal hierna voor het gemak over een soort gesproken worden.

IJle kropaar werd voor het eerst in Nederland herkend in 1910 op de Schaelsberg bij Oud-Valkenburg (JANSEN & WACHTER, 1912; HEUKELS, 1980). Na deze ontdekking werd de plant spoedig op andere locaties in de Zuid-Limburgse hellingbossen waargenomen (DE WEVER 1913, herbariumexemplaren in Leiden en Maastricht). Al na enkele jaren was deze soort bekend van tenminste twaalf kilometerhokken in Zuid-Limburg. Elders in Nederland werd de plant gevonden op enkele landgoederen, maar het voorkomen aldaar wordt toegeschreven aan het uitzaaien van buitenlands graszaad (REICHGELT, 1960; HEUKELS, 1980). Nadat in het begin van de 20^e eeuw bij floristen veel interesse was voor IJle kropaar, is ze later toch weer in de vergetelheid geraakt. De oorzaak hiervan is de sterke gelijkenis met Kropaar en het daaruit voorkomende feit dat IJle kropaar na de 19^e druk van de Heukels' Flora (VAN OOSTSTROOM, 1977) niet meer als een apart taxon is opgenomen in de Nederlandse flora's. Als gevolg hiervan zijn er na de jaren 1950 vrijwel geen opgaven meer bekend en ontbreekt zij volledig in de Atlas van de Zuid-Limburgse Flora (BLINK, 1997). Toen de eerste auteur in 1996 begon met zijn verspreidingsonderzoek aan bosplanten trof hij in enkele hellingbossen planten aan die duidelijk anders waren dan de andere kroparen. Al spoedig bleek dat het om IJle kropaar ging. Inmiddels is tijdens het onderzoek vastgesteld dat dit gras nog steeds in zeven kilometerhokken in Zuid-Limburg aanwezig is.

FIGUUR 1

IJle kropaar (*Dactylis polygama*) in a) de Sibbergrubbe en op b) de Schaelsberg (foto's Karl Eichhorn).

KENMERKEN

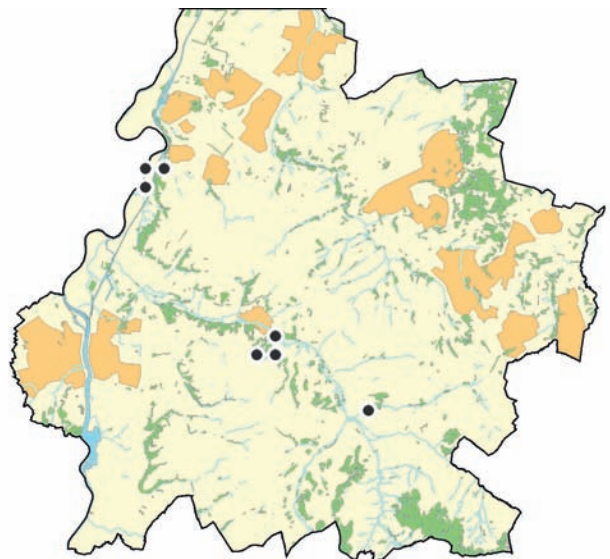
Wie Kropaar goed kent, zal populaties van IJle kropaar al vrij snel herkennen doordat de planten op schaduwrijke plaatsen opvallend vitaal zijn en goed tot bloei komen, maar dat ze tegelijkertijd in alle onderdelen tengerder zijn [figuur 1]. Net als bij veel andere bosgrassen hangen de bloeiwijzen meestal over en werd de soort daarom ook wel Slappe kropaar genoemd (VAN DER MEIJDEN & VANHECKE, 1986; VAN DER WERF, 1991; WEEDA *et al.*, 1994). Daarentegen staan de bloeiwijzen bij Kropaar meestal rechtop. De planten van IJle kropaar hebben ook wat groenere (minder 'bedauwde') bladeren en stengels, zijn minder sterk behaard en bloeien gemiddeld later dan de andere kroparen. Hoe duidelijk het verschil tussen populaties van beide soorten vaak ook in het veld is, het blijkt niet eenvoudig om een enkel kenmerk te vinden waarmee elke individuele plant probleemloos op naam te brengen is. Dit is met name het gevolg van de sterke variatie bij Kropaar, waardoor bij elk afzonderlijk kenmerk van IJle kropaar wel vormen van Kropaar bestaan die dat kenmerk ook kunnen hebben. Het meest onderscheidende kenmerk is in Zuid-Limburg wellicht de beharing op de kelkkafjes en lemma's: bij IJle kropaar zijn de haren maximaal ongeveer 0,1 mm lang, terwijl bij Kropaar vrijwel altijd wel haren langer dan 0,5 mm aanwezig zijn. Verder zijn de kafnaalden bij IJle kropaar afwezig of zeer kort (zelden tot 0,2 mm lang), terwijl ze bij Kropaar vrijwel altijd goed ontwikkeld en langer dan 0,4 mm zijn. Van Kropaar werden tot op heden alleen exemplaren aangetroffen waarvan tenminste een deel van de kafnaalden langer is dan 0,4 mm en/of tenminste een deel van de haren op de kelkkafjes en lemma's langer is dan 0,5 mm.

TAXONOMISCHE STATUS

Door de gelijkenis met Kropaar is de taxonomische status van IJle kropaar omstreden. Zo is *Dactylis polygama*, de wetenschappelijke soortnaam van IJle Kropaar, ook in de meest recente editie van de Heukels' Flora van Nederland (VAN DER MEIJDEN, 2005) onder Kropaar opgenomen als een synoniem van *Dactylis glomerata*. Daar staat echter tegenover dat IJle kropaar wel als een aparte soort wordt vermeld op de Standaardlijst van de Nederlandse Flora 2003 (TAMIS *et al.*, 2004). In de flora's van omliggende landen wordt IJle kropaar zonder uitzondering als een aparte soort beschouwd (STACE, 1997; WISSKIRCHEN & HAEUPLER, 1998; LAMBINON *et al.*, 2004; VAN LANDUYT *et al.*, 2006; HAEUPLER & MUER, 2007). Een argument hiervoor is het feit dat het chromosomenaantal tussen Kropaar ($2n = 28$) en IJle kropaar ($2n = 14$) verschilt. Daarnaast is vastgesteld dat de hybride tussen beide soorten pollensteriel is (CONERT, 2000). Een argument tegen de opname als aparte soort is het ontbreken van morfologische kenmerken die op zichzelf in alle gevallen onderscheidend zijn. Op basis van de situatie in Zuid-Limburg zou daarom de status als ondersoort van Kropaar, eerder beschreven als *Dactylis glomerata* subsp. *aschersoniana* (Graebn.) Thell., meer van toepassing zijn op IJle kropaar.

ECOLOGIE

Qua standplaats vertoont IJle kropaar duidelijke verschillen met Kropaar. Kropaar is zowel in Zuid-Limburg als in de rest van Nederland een zeer algemene soort, die vooral in bermen en graslanden voorkomt, maar ook in boomgaarden en ruigten, langs heggen en bosranden en in de ondergroei van lichte loofbossen (WEEDA *et al.*, 1994). Meestal groeit zij op open plaatsen, maar ze kan ook in de halfschaduw voorkomen. De exemplaren van Kropaar blijven in de halfschaduw laag en komen niet of nauwelijks tot bloei, maar blijven gewoonlijk als soort goed herkenbaar. IJle kropaar vertoont in tegenstelling tot Kropaar een duidelijke voorkeur voor halfschaduw situaties. In Zuid-Limburg is deze soort beperkt tot hellingbossen. Binnen deze bossen staat zij voornamelijk op plaatsen waar veel licht tot de ondergroei doordringt, vooral langs paden, maar ook in bosranden en op plaatsen waar recentelijk openingen in het kronendak zijn ontstaan door houtkap of door natuurlijke sterfte van bomen. WEEDA *et al.* (1994) vermelden als standplaats loofbossen op vochtige, kalkhoudende, voedselrijke bodem. JANSEN & WACHTER (1937) stellen juist dat zij alleen groeit in bossen op ontkalkte löss. Op basis van de huidige groeiplaatsen in Zuid-Limburg lijkt IJle kropaar de voorkeur te geven aan lössgronden boven krijtverweringsgronden en colluviale gronden. Voor zover de bodems ter plaatse ontkalkt zijn, geldt dat zij vroeger kalkrijker moeten zijn geweest. In ecologische eigenschappen vertoont IJle kropaar duidelijke overeenkomsten met Boskortsteel (*Brachypodium sylvaticum*), een gras dat in Zuid-Limburg een vaste begeleider is van IJle kropaar. Andere begeleiders in de kruidlaag zijn houtige soorten als Dauwbraam (*Rubus caesius*), Bosrank (*Clematis vitalba*) en Klimop (*Hedera helix*), kruiden van matig voedselrijke bossen als Gewone salomonszegel (*Polygonatum multiflorum*), Donkersporig bosviooltje (*Viola reichenbachiana*) en Lelietje-van-dalen (*Convallaria majalis*), op verstoorde plaatsen ook kruiden van zeer voedselrijke standplaatsen als Grote brandnetel (*Urtica dioica*), Geel nagelkruid (*Geum urbanum*) en Robertskruid (*Geranium robertianum*). Dikwijls groeien er ook minder algemene soorten in de nabijheid, waaronder zeldzaamheden als Wilde akelei (*Aquilegia vulgaris*), Rood peperboompje (*Daphne mezereum*), Ruig klokje (*Campanula trachelium*), Glad parelzaad (*Lithospermum officinale*), Ruige scheefkelk (*Arabis hirsuta* subsp. *hirsuta*), Bergnachtorchis (*Platanthera montana*) en Vin-

FIGUUR 2

Verspreidingskaartje met de waarnemingen van IJle kropaar (*Dactylis polygama*) over de periode 1996-2008.

gerzegge (*Carex digitata*). In de struiklaag groeien vooral Hazelaar (*Corylus avellana*), Gewone vlier (*Sambucus nigra*), Gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*) en Es (*Fraxinus excelsior*), in de boomlaag vooral Beuk (*Fagus sylvatica*), Zomereik (*Quercus robur*) en opnieuw Gewone esdoorn en Es. Op basis van de standplaats en de begeleidende soorten in Zuid-Limburg lijkt Ille krobaar binnen de huidige classificatie van plantengemeenschappen een kenmerkende soort te zijn van het Eiken-Haagbeukenbos (STELLARIO-CARPINETUM). De soort wordt in het geheel niet vermeld door STORTELDER *et al.* (1999), maar zowel WESTHOFF & DEN HELD (1969) als VAN DER WERF (1991) vermelden Ille krobaar als kensoort van het Eiken-Haagbeukenbos.

teruitgang van het aantal groeiplaatsen. Zo werd de soort niet meer teruggevonden op andere oude groeiplaatsen, zoals die in de bossen bij Gronsveld, Euverem en Epen. Op basis van de nu beschikbare gegevens had Ille krobaar als “bedreigd” moeten worden opgenomen in de nationale Rode lijst (VAN DER MEIJDEN *et al.*, 2000) en onder de “sterk bedreigde planten (code 2)” in de lijst voor het Heuvelland (CORTENRAAD & MULDER, 1989; 1998). Hoewel verder verspreidingsonderzoek nieuwe populaties zou kunnen opleveren, ziet het er niet naar uit dat deze status nog zal veranderen. De waarnemingen van het verspreidingskaartje over 1996-2008 zijn gedaan door de auteurs, die de lezers vragen om aanvullingen aan hen door te geven.

VERSPREIDING EN STATUS RODE LIJST

Bij vergelijking van het huidige voorkomen met de oudere opgaven wordt duidelijk dat de belangrijkste populaties van vroeger nog steeds aanwezig zijn in Zuid-Limburg. Figuur 2 laat de waarnemingen van Ille krobaar zien over de periode 1996-2008. Op de Schaelsberg, in de Sibbergrubbe en in het Bunderboscomplex zijn nog steeds rijke groeiplaatsen aanwezig, die zich soms uitstrekken over meerdere kilometerhokken. Toch lijkt sprake te zijn van een duidelijke ach-

DANKWOORD

De auteurs danken Eddy Weeda voor zijn commentaar op een eerdere versie van de tekst en voor het verzamelen van materiaal uit Hongarije, en Nigel Harle voor zijn overzicht van de aantekeningen van De Wever in het Maastrichts herbarium en voor het corrigeren van de Engelstalige samenvatting. De eerste auteur dankt voorts de Vereniging Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer voor het verstrekken van de benodigde onderzoeksvergunningen gedurende de afgelopen jaren.

Summary

SLENDER COCK'S-FOOT IN SOUTHERN LIMBURG

Slender Cock's-foot (*Dactylis polygama*) is a grass that has been overlooked in the Netherlands for several decades owing to its morphological similarity to the closely related Cock's-foot (*Dactylis glomerata*). During a recent survey, however, it was rediscovered at several locations in the southern part of the province of Limburg, where it had first been recorded in the early 20th century. The present article discusses the diagnostic characteristics, distribution and ecology of the species in this hilly part of the Netherlands. It is proposed that the species be included once more in the Dutch flora.

Literatuur

- BLINK, E.N., 1997. Atlas van de Zuid-Limburgse flora, 1980-1996. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- CONERT, H.J., 2000. Pareys Gräserbuch. Die Gräser Deutschlands erkennen und bestimmen. Blackwell Wissenschafts-Verlag, Berlin.
- CORTENRAAD, J. & T. MULDER, 1989. Bedreigde planten van Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 78 (11):181-184.
- CORTENRAAD, J. & T. MULDER, 1998. Actualisering van de lijst van bedreigde planten in Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 87 (7):161-170.
- HEUKELS, P., 1980. *Dactylis polygama* Horv. In: Mennema, J., A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate (red.), Atlas van de Nederlandse flora 1. Uitgestorven en zeer zeldzame planten. Kosmos, Amsterdam.
- HAEUPLER, H. & T. MUER, 2007. Bildatlas der Farn- und Blütenpflanzen Deutschlands. Eugen Ulmer, Stuttgart.
- JANSEN, P. & W.H. WACHTER, 1912. Floristische aantekeningen, V. Nederlandsch Kruidkundig Archief 1912: 67-94.
- JANSEN, P. & W.H. WACHTER, 1937. Grassen om het IJselmeer, III. Nederlandsch Kruidkundig Archief 47:173-183.
- LAMBINON, J., L. DELVOSALLE & J. DUVIGNEAUD, 2004. Nouvelle Flore de la Belgique, du Grand-Duché de Luxembourg, du Nord de la France et des Régions voisines. Edition 5. Jardin botanique national de Belgique, Meise.
- LANDUYT, W. VAN, I. HOSTE, L. VANECKE, P. VAN DEN BREMT, W. VERCRUYSSSE & D. DEBEER, 2006. Atlas van de Flora van Vlaanderen en het Brussels Gewest. Instituut voor Natuur- en Bosbehoud, Nationale Plantentuin van België & Flo.Wer, Brussel.
- MEIJDEN, R. VAN DER & L. VANHECKE, 1986. Naamlijst van de Flora van Nederland en België. Gorteria 13 (5/6):87-170.
- MEIJDEN, R. VAN DER, B. ODÉ, C.L.G. GROEN, J.-P.M. WITTE & D. BAL, 2000. Bedreigde en kwetsbare vaatplanten in Nederland. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. Gorteria 26 (4):85-208.
- MEIJDEN, R. VAN DER, 2005. Heukels' flora van Nederland. 23e editie. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- OOSTSTROOM, S.J. VAN, 1977. Heukels - Van Ooststroom Flora van Nederland. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- REICHEL, TH.J., 1960. Over enige met graszaden in parken en buitenplaatsen ingevoerde planten. Correspondentieblad Rijksherbarium 15:161-163.
- STACE, C.A., 1997. New Flora of the British Isles. Second edition. Cambridge University Press, Cambridge.
- STORTELDER, A.F.H., J.H.J. SCHAMINÉE & P.W.F.M. HOMMEL, 1999. De vegetatie van Nederland. Deel 5. Plantengemeenschappen van ruigten, struwelen en bossen. Opulus Press, Uppsala/Leiden.
- TAMIS, W.L.M., R. VAN DER MEIJDEN, J. RUNHAAR, R.M. BEKKER, W.A. OZINGA, B. ODÉ & I. HOSTE, 2004. Standaardlijst van de Nederlandse flora 2003. Gorteria 30 (4/5):101-195.
- WEEDA, E.J., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA, 1994. Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties 5. IVN, Amsterdam.
- WERF, S. VAN DER, 1991. Bosgemeenschappen. Natuurbeheer in Nederland. Deel 5. Pudoc, Wageningen.
- WESTHOFF, V. & A.J. DEN HELD, 1969. Plantengemeenschappen in Nederland. Thieme, Zutphen.
- WEVER, A. DE, 1913. Lijst van wildgroeïende en eenige gekweekte planten in Z.-Limburg III. Jaarboek Natuurhistorisch Genootschap in Limburg 1913:43-115.
- WISSKIRCHEN, R. & H. HAEUPLER, 1998. Standardlijst der Farn- und Blütenpflanzen Deutschlands. Eugen Ulmer, Stuttgart.